

LUKA JOVOVIĆ - UČITELJ I KNJIŽEVNIK

Savo Lekić

Luka Jovović was a teacher and a writer from the village of Gluhi Do in Crmnica. He was born in 1865. After finishing grammar school in Cetinje he worked as a teacher in several places in Montenegro. He wrote stories, folklore and ethnographic works which were published in gazettes and magazines of that time. He published two books of stories about the Montenegrin life. He died in 1944.

*Učitelji drže u svojim rukama
budućnost svijeta*

Disterveg

Učitelj i književnik Luka Jovović porijeklom je iz sela Gluhi Do, iz uglednog bratstva Jovovića, koje vodi porijeklo iz Vasojevića, iz sela Nižice, iz kojeg se odselilo zbog najezde Turaka u 16. vijeku i prvobitno se naselilo u selo Dupilo, a odakle ubrzo u Gluhi Do. Luka je rođen 23. septembra 1865. godine u siromašnoj seljačkoj porodici. Jovovići su bratstvo veoma razgranato sa više ogranaaka. U toku XX vijeka iz Gluhog Dola su se iselili svi bratstvenici, osim jednog domaćinstva. Gluhi Do je najveće selo u Crmnici u kojem je postojao veliki broj bratstava, od

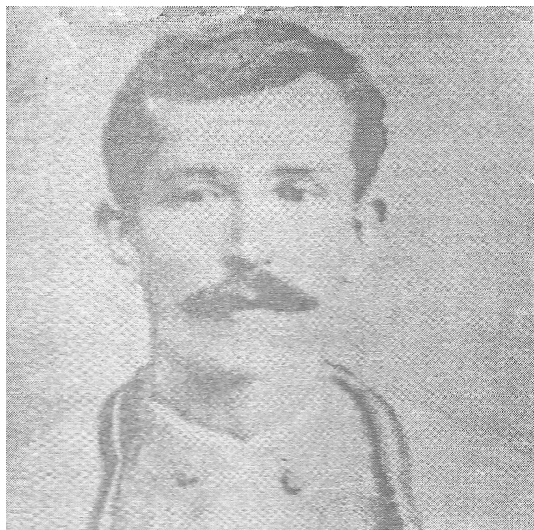
kojih su mnoga izumrla ili odseljena; danas selo ima 40 živih bratstava. Sačuvan je podatak da je u ovom selu bilo mještana koji su imali onoliko rala obradive zemlje koliko ima dana u godini.¹

Jovović je osnovnu školu završio u Budvi kod prote Petra Midžora. Nije imao sredstava da nastavi školovanje, pa se zaposlio kao fizički radnik na putu Virpazar-Bar za nadnicu od 7 kgr. kukuruza. No, bez obzira na postojeću nepovoljnu situaciju, nije se odrekao daljeg školovanja, pa se 1880. godine, kada je osnovana Gimnazija na Cetinju, upisuje u prvi razred. Gimnaziju je uspješno završio 1884. godine. U Gimnaziji je imao vrsne profesore: Sima Matavulja, poznatog književnika, Iliju Bearu, Jova Ljepavu, Živka Dragovića. Na njega je najjači utisak ostavio Simo Matavulj, čija su predavanja bila živa, uzbudljiva i izazivala veliku pažnju i interesovanje učenika. Kada je završio gimnaziju, postavljen je na dužnost učitelja. U toku svog radnog vijeka učiteljsku službu obavljao je u sljedećim mjestima: Andrijevići, Žabljaku, Baru, Mrkojevićima, Crmnici, Podgorici i Zupcima. Više puta je od strane Glavnog školskog nadzorništva postavljan za školskog revizora. Bio je član odbora časopisa „Luča“, član uprave Čitaonice „Njegoš“, književnog odbora „Gorski vijenac“, povjerenik za Bar „Matice srpske“ i „Srpske književne zadruge“. Godine 1906. izabran je za predsjednika Udruženja crnogorskih učitelja.

Jovović je kao borac učestvovao u balkanskim i Prvom svjetskom ratu. Godine 1934. proslavio je pedesetogodišnjicu svog prosvjetnog i književnog rada, o kojoj su objavljeni prilozi u tadašnjim listovima i časopisima. Umro je 1944. godine, uoči oslobođenja Bara od fašističkih agresora.

Luka Jovović je bio jedan od najsposobnijih i najpoznatijih crnogorskih učitelja. O njegovim uspjesima nalaze se brojni

¹ *Rodoslovi* (monografija Crmnice), 2000. god, str. 161.

Luka Jovović

podaci u izvještajima školskih nadzornika. O njemu i Osnovnoj školi u Boljevićima školski nadzornik Marko Leković, pored ostalog, kaže: „Odgovorni učitelj za sve razrede je Luka Jovović. Postavljen je za privremenog učitelja 1884. godine, a za stalnog sljedeće 1885. god. Sposobnosti su mu podjednako dobre za sve četiri osnovna razreda. Vlanjanje i držanje njegovo u školi potpuno je i dosljedno, a izvan škole u sve vrijeme mnogo se cijeni po tome što svi bez razlike i u svemu fale ga. Trudoljublje mu je nepoštedno, a volja prema dužnosti dobra, kao što se dalo vidjeti po njegovom radu. Isključivo mu je zanimanje učiteljska dužnost, pomimo koje nema drugog zanimanja. Ovi učitelj se svojski trudi da po uputstvima didaktike opredijeli nastavni materijal i sredstva, a tako isto i metodičke načine, kojima će ih lakše primijeniti.“²

² *Prosvjeta* 1896, sv. V za šk. 1894/95. god.

Školski nadzornik Marko Leković u ljetopisu škole, Boljevići za školsku 1897/98. godinu navodi da su ovu školu posjetili Vitorio Emanuelo III, kralj Italije i zet knjaza Nikole, Aleksandar I Obrenović i bugarski knjaz Ferdinand. Maja 1897. godine Glavno školsko nadzorništvo postavlja za školskog nadzornika mrkojevičkog učitelja Luku Jovovića.³ Godine 1898. godine Jovović se obraća GŠN sa zahtjevom da mu se pošalje „Đurđevska“ i „malogospojimska“, jer, kako u pismu kaže, „više se nema za što ni žita kupiti“. Udruženje učitelja Primorske nahije osnovano je 1901. godine. Za predsjednika je izabran Luka Jovović, za djelovođu Ilija Lopičić i za blagajnika Milija Pejović. U prosvjetnoj i dnevnoj štampi svojim prilozima učestvovali su crmnički učitelji: Luka Jovović, Marko Leković i Andrija Jovanović. Iz tadašnje štampe sačuvani su podaci o iznosu učiteljske plate. Godine 1872. učiteljska plata iznosila je 150-500 fiorina, zavisno od stručnosti učitelja i mjesta škole. Učitelji koji su radili u svom selu imali su jedva 100 fiorina godišnje. Za jedan talijer se 1897. godine moglo kupiti 40 oka kukuruza. Učitelji su plate primali tri puta godišnje: o Gospođinudne, Vasiljevudne i Đurđvudne.⁴

Marta 1904. godine Jovović je uputio pismo GŠN sljedeće sadržine: „Blгодарim vam na pošiljci Učiteljskog kalendara koji je jako potreban i prostom puku, a već nekmoli nama od nejednake sprema učitelja. I kao poučna lektira knjiga je odveć potrebna da se poučni članci s pedagoškog gledišta i po specijalnošću ističu, visoko Ministarstvo nek primi duboku blagodarnost što je izdalo okružnicu oblasnim upraviteljima, odnosno ukidanje mjesnog školskog nadzorništva, obrazovanju školskog odbora i njenog rada“. ⁵ U pismu posebno naglašava da

³ *Prosvjeta* 1897, str. 319-321.

⁴ *Isto*

⁵ Pismo L. Jovovića GŠN marta 1904. god.

je ostalo i dalje mjesno školsko nadzorništvo, ono bi i dalje imalo nadzor „nad jednim učiteljem“ koji je cio vijek posvetio nacionalnom i prosvjetnom napretku uopšte, jer uviđa i zna da je u tom napretku spas i sreća domovine.

Luka Jovović se interesovao za porijeklo bratstva u svom selu i o tome je pisao bratstvenička predanja. Tako je 1894. godine napisao predanje o bratstvu Gvozdenovića, koje se doselilo u XVI vijeku iz Vasojevića. Predak bratstva je pop Nikola Badnjić, koji je zbog junačkih podviga dobio nadimak „gvozden“; od te riječi bratstvo je dobilo naziv Gvozdenovići. Iz ovog bratstva koje je imalo više ogranaka izdvojilo se bratstvo Kikovići, od koga danas ima samo jedino domaćinstvo u Australiji. Pisao je bratstvenička predanja i za bratstva Šainović, Branković, Antović i dr. Jovović je isticao da je u Gluhom Dolu bilo više bratstava od kojih su mnoga izumrla ili odseljena, tako da danas ima 40 živih bratstava, kako je navedeno u knjizi „Rodoslovi (monografija Crmnice)“.⁶

Rođak Luke Jovovića bio je Milo Jovović, pjesnik, koji je rođen 1866. godine u Gretvi kod Starog Bara. On je osnovnu školu završio u svom rodnom mjestu. Jedno vrijeme je živio u Carigradu, a bio je službenik u Arcibiskupiji i monopolu. Pisao je dječje pjesme koje je objavljivao u više tadašnjih časopisa. Sačuvan je podatak da je njegove pjesme imao na uvid J. J. Zmaj prilikom njegovog boravka u Baru.

Luka je imao sina Jevrema koji je rođen u Crmnici 1896. godine. Završio je Poljoprivredni fakultet u Beogradu i radio kao agronom u Trebinju, Kotoru, Baru u drugim mjestima. Bio je profesor i direktor Poljoprivredne škole u Baru. Od 1920. godine zapisivao je crnogorske narodne pjesme, priče i druge umotvorine. Opisivao je narodne običaje i značajne događaje. Srpska akademija nauka mu je objavila 6000 leksikografski

⁶ *Rodoslovi (monografija Crmnice)*, str. 112, 156, 186.

sređenih i akcentovanih riječi od ukupno 23.500 riječi koje su bile sređene. Pripremio je za štampu 230 anegdota. U rukopisu je ostao njegov roman „Život Omera Đurovića“.

Godine 1888. Bar je, na poziv knjaza Nikole, posjetio istaknuti srpski pjesnik Jovan Jovanović Zmaj, koji je želio da vidi dvorac što mu ga je, u znak zahvalnosti za njegovu ljubav prema Crnoj Gori poklonio knjaz Nikola. To je bio Ismail-pašin dvorac u podnožju brda Volujica. Pored ovog dvorca knjaz mu je poklonio pedeset rala zemlje i 200 korijena masline. Dvorac je dobio naziv Zmajevac. Znatno je oštećen u zemljotresu iz 1905. godine. Dvorac se Zmaju neobično svidio. Knjaz je želio da se Zmaj stalno naseli u Baru. Međutim, on se nije mogao navići na crnogorska brda i zaboraviti vojvođansku ravnicu. Bio je duboko ožalošćen preranom smrću svoje žene i djece, što je pjesnički izrazio u potresnom ciklusu njegovih pjesama „Đulići uveoci“.⁷

Prilikom boravka u Baru Zmaj je posjetio i barsku pijacu, gdje mu je prišao mladi pjesnik Milo Jovović i pročitao mu dvije svoje pjesme posvećene srpstvu.⁸

Školski nadzornik Marko Leković ističe da među crnogorskim učiteljima posebno mjesto pripada Luki Jovoviću, kako u nastavno-vaspitnom, tako i u književnom radu. Bio je odličan poznavalac istorije i narodnih običaja u svom kraju. Njegovi najznačajniji radovi su: „Pripovjetke iz crnogorskog života I“ (Cetinje 1895) i „Pripovjetke iz crnogorskog života II“ (Dubrovnik, 1906). Folklorne i etnografske radove objavljivao je u brojnim listovima i časopisima koji su tada izlazili u susjednim krajevima: „Golub“, „Bosanska vila“, „Naše doba“, „Omladina“, „Luča“, „Gračanin“ i dr. Kada je izabran za predsjednika Primorskog učiteljskog udruženja, obećao je da će prihod od

⁷ M. Ratković, *Barska gimnazija hram znanja*, Bar 2002, str. 41-43.

⁸ M. Ratković, *Barska hronika*, Titograd 1991, str. 52.

knjige priložiti tom Udruženju. Jovović je pripadao starijoj generaciji književnika koja je stvarala djela u drugoj polovini XIX i početkom XX vijeka.

Najznačajniji književni listovi i časopisi u kojima su književnici objavljivali svoje književne radove bili su: Srpstvo, Luča, Prosvjeta, Sloboda, Bosanska vila, Brankovo kolo, Jugoslovensko jedinstvo, Književni list. U jednoj anketi iz 1935. godine pripovjedač Luka Jovović kaže: „Obrađivao sam pripovjetku, jer ona, po mom shvatanju, najvjernije prikazuje život našeg sela i naroda“.

U knjizi „Izviriječ“, crnogorska pripovjedačka proza autor Čedo Vuković govori o vremenu poslije Njegoša u kojem se vodi borba za cjelovitije oblikovanje Crne Gore. „To je dakle vrijeme neprekidnih grozničavih borbi i pogibija, u svojim opancima i sa stranom puškom u ruci, pa je tu pušku valjalo naučiti da progovori naškim glasom. To je vrijeme kad se jedan mali narod razapinje između velikih htjenja, napora, potreba, tražeći sebe i svoje mjesto pod oporim balkanskim suncem, žudeći ujedno za jugoslovenskim zajedništvom. Ujedno, to je vrijeme nešto izrazitijeg raslojavanja crnogorskog društva, osobito oko razmeđa dva vijeka, pa iz života prelaze u literaturu likovi zelenaša, tvrdica, siromaha patnika, ljudi ‘bez ništa na ništa’, osionih kućica, trgovaca i sl. To je vrijeme kada su u Crnoj Gori vapijuće potrebni obrazovani ljudi, škole, novine i časopisi, pozorište, čitaonice, a uporedo sa time putevi, vozila, brodovi, telegraf i svi ostali, dotle uveliko zatvoreni protoci ka svijetu i iz svijeta... Tako u Crnoj Gori nastaje period u kojem prozno stvaralaštvo biva sve subjektivnije zasnovano – pisci se ponajviše okreću životu u svojem zavičaju, zbivanjima savremenim ili iz minolog doba, sudbinama ljudi, društvenim odnosima, misaonim i etičkim odrednicama pojedinca i naroda itd... Izvjesnu nešto, arhaičniju boju pripovjedačkoj prozi naših naroda davao je upravo jezik, onaj bogati, ali od starine okoštali

jezik našeg sela, sa osjetnim razlikama u pojedinim područjima i plemenima ... Likovi pripovjedačke proze tog vremena većinom su, rekao bih, ljudi bez velikih strasti, bez izrazitijih poroka, bez složenijih unutrašnjih izopačenosti... Ljudi iz doba njihove mladosti bili su rasniji, postojaniji, mudriji – o tome postoje i dvije starine iz ove knjige, junaci pripovjedaka Luke Jovovića i Filipa Kovačevića. Zavičajna pripadnost gotovo svakog autora može se veoma lako i brzo otkriti prema njihovom jeziku (Ljubiša Paštrović, Tripković Boka, Crmnica Luka Jovović, Kuči Marko Miljanov).“⁹

Naša poezija u odnosu na evropski romantizam ne bilježi znatnije vremensko zaostajanje što najbolje potvrđuje Njegoš. Nešto je drukčije sa pripovjedačkom prozom, mada ni ona ne zaostaje mnogo iza savremenih tokova. Od pojave Njegoševih priča „Svi na Božić“ i „Žitija Mrđena Nesretnikovića“ iz 1837. godine u toku skoro jednog vijeka traje previranje crnogorske proze. Kod crnogorskih pripovjedača iz tog perioda vidno je odvajanje od folklorističkih motiva i postepeno osvajanje složenijih struktura proze. Vremensko zaostajanje odnosi se u prvom redu na roman, koji nijesmo imali do tridesetih godina XX vijeka. Strani uticaji mogli su se osjetiti tek nakon izučavanja stranih jezika. U pripovjedačkoj prozi prisutna je epska rasprisanost deseteračkim stihovima, uz narodno pripovijedanje uz oganj, u toku dugih zimskih noći. Tada se kod pripovijedanja ispredaju guste niti priče i brusi riječ i traži najkraći put do srži.

„U XIX vijeku mi već imamo genijalnog Njegoša, značajne pisce kao što su Ljubiša i Marko Miljanov i čitav niz vrlo korisnih radnika na književnom polju. U njihovim djelima, i umjetnički razvijenijim i raznovrsnijim formama, nego što je to bilo ranije, mi srijetamo opet one tri osnovne crte uslovljene našom istorijom: bliskost narodu i posvježavanje sa izvora narodne

⁹ Čedo Vuković, Predgovor knjige *Izviriječ*, Titograd 1973, str. 14.

poezije, bezkompromisnu borbenost i uzdizanje heroizma, težnju ka prosvijećenosti i progres uopšte.“¹⁰

Poduža Jovovićeva pripovjetka „Prije i sad ili sedam noći kod đeda Jova“ štampana je u „Prosvjeti“ 1895. godine (urednik Jovan Sundečić). Karakteristično je napomenuti kakvo je povjerenje uživao pripovjedač Luka Jovović u uredništvu časopisa „Luča“ u dopisivanju između njega i člana uredništva Filipa Kovačevića, koji je bio poznati književnik. Jovović je uredništvu uputio za objavljivanje u „Luči“ pripovjetku pod nazivom „Hajduci“, a Kovačević mu kao odgovor u pismu kaže „E pa lijepo kad je hajdučka pripovjetka, a hajdučka ponuda, neka ti bude odgovor hajdučki: Pošlji je, hajduče moj hajducima svojijema, pa ćemo ti je hajdučki u prvom broju „Luče“ donijeti i to na prvom mjestu, poslije jedne pjesme. Jesi li zadovoljan ovim povjerenjem koje Uredništvo „Luče“ ima u tvoje brčno pero. I da si mi zdravo i veselo, kad vesela rodila te majka.“ F. Kovačević.¹¹

Književni rad Luke Jovovića usmjeren je isključivo na pisanje pripovjedaka, a orjentisano je i na pribiranje i objavljivanje leksičke i folklorne građe, pa je neke njegove radove nagradila Jugoslovenska akademija iz Zagreba. Kao dugogodišnji prosvjetni radnik bavio se izučavanjem pedagoške teorije i prakse, pa je nekoliko radova publikovao u stručnim časopisima.

Književnik Trifun Đukić u svojoj knjizi „Pregled književnog rada Crne Gore od Vasilija Petrovića Njegoša do 1918.“ dao je osvrt na djela pisaca iz tog perioda, posebno na pripovjetke iz crnogorskog života Luke Jovovića, pa kaže da on sasvim naivno i nasmišljeno miješa priče, tužbalice, običaje, zadušnu subotu i daje neke praktične savjete i sve to zove pripovjetkama iz crnogorskog života. Ako se objektivno analizira Jovovićeve

¹⁰ Vido Latković, *Svaranje*, 1953.

¹¹ Pismo F. Kovačevića Luki Jovoviću 1894. god.

proza (likovi, tradicija, jezik, povoljne ocjene od mnogih književnih kritičara), onda se ne može prihvatiti Đukićev komentar i kritika Jovovićeve proze.¹²

Luka Jovović je prije objavljivanja svoje dvije knjige pripovjedaka u tadašnjim listovima i časopisima objavljivao priče koje će ući u sastav ovih zbirki. Tako su iz prve knjige pripovjedaka iz 1895. godine objavljene sljedeće priče: „Osveta“, „Otmica“ u listu „Glas Crnogorca“ 1888. i 1893, „Ko neće čepom on će vranom“ u listu „Glas Crnogorca“ 1893, „Hajduci“ u „Luči“ 1895, „Nametnut prsten“ u „Luči“ 1895, „Dopodne vezir od podne rezil“, „Badnje večer“, „Blago njegovoj duši“, „Jetrve-ove priče su objavljene u „Antologiji crnogorskih pjesama i pripovjedaka“ autora Petra M. Božovića.

Priče iz druge knjige iz 1906. godine objavljene su u sljedećim listovima i časopisima: „Vjeridba na veliki petak na Viru“ u „Luči“ 1895, „Preudala se“ u „Zborniku Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu“ 1896, „Sud dobrih ljudi“, „Svekrva“, „Kum Stijepo“, „Popravio se“ objavljene su u „Književnom listu“ Cetinje 1901. i 1902. godine.

¹² Trifun Đukić, *Pregled književnog rada Crne Gore od Vasilija Petrovića Njegoša do 1918. godine*, str. 343.

Pregled karakterističnih odlomaka iz Jovovićeve proze

PRIJE I SAD ILI SEDAM NOĆI KOD ĐEDA JOVA

Prva noć

„Pisac je poznavao starca i od prije kao junaka i poštena seljanina, a pri tom i vrlo pobožna. Ne bješe te nedjelje i praznika, kad stari ne šćaše na krivu nogu, te mu je Turci bjehu slomili, i na štap doći u crkvu i to vazda na jutarnju.“ Na početku priče pisac daje portret đeda Jova: „A i zgodnošću, vaistinu, ne bješe hrđavo: obraza dugih, uvaljanih na sredinu; obrva velikih a tako i brkova; sijedo sve ka kudeljica vune; nosa kukastog, pri vrhu izoštrenog, kao da bješe klepavan u vignju. Kad je mlad bio dva put je biran u gvardiju, a kad nove puške dođoše – u gardu.“

Slijedi prvo pitanje: „Jesi li ikad omeo muku od gladi, đede, u tvoj vijek i zapazi li onu gladnu godinu?“

„Onu gladnu godinu, je li? He, vi ne znate još što je glad i da bogda ne znali, niko moj mili. Ko to ne zna on ne umije boga hvalit?... Znam kako ne znam... kao da je juče bilo i znaću, majde, dokle sam god živ... Imaće bogme od tader sedamdeset i pet godina. Te godine prodade mi pokojni otac sve što imasmo suvo i sirovo žito.“

„A umrije li ko, đede, toga puta od gladi?“ „Umrije li ko, još pitaš! Umrije, vala, taman na vrh sedamdesetoro čeljadi muškijeh i ženskih iz ovoga plemena toga puta... kako udriše nerodne godine šest jedna za drugom, u prve tri suše i posljednje grad, ništa ne ostavljahu; a druge tri – pušta bog skakavac, trus i trepet, koji ništa zeleno ne ostavljahu, i kako pomrije toga puta sedamdesetoro čeljadi.“

Druga noć

Vuko Simonov pita đeda Jova: „No znaš li, đede, kad je bilo prosi-jedanje Gluhoga Dola? – E bogami si se, Vuko, u daleko uhvatio. To ne znam nako da lažem: nijesam se bio ni rodio, ma pokojni mi otac znavaše halis boži. Ima je tada oko deset godina. Bogme dolazi na tri

godine prije no je Crmnica gorela, u vrijeme Šćepana Malog... Baš mi je milo što me za to zađedoste... Prosjelo se od Karlice pa čer do crkve Arandelove, bilo je dvadeset-trideset kuća Kneževića... sve gotovo utonuše. Neke se survale... Gledali su topole đe utanju za četrnaest dana dok joj i vrh utone. I kokota su čujali za tri mjeseca poslje toga pazalja (čuda) đe pod zemljom poje – utonuo s kućom, ima arije i žita da zoblje, pa ijo i poja. Mnoge su kuće cijele utonule i bez ovijeh što ti prije rekoh.“

Treća noć

Prisutni na sjedniku kod đeda Jova puše cigar na cigar. Dojadi se starome i poče kašljati. Reče im da je već prisukao osamdesetu godinu a da još za duvan, tu travu, nije znao, pa kaže: „E, veliko dobro činite što ga sadite, blago kući i s tobom. A bolje bi vi bilo – te još koliko – da tu usadite kočan zemlja ili vriježu krtole, da udavite zalagaj ljeba, no tu otrov izgore vi utrobice.“

Šuto postavlja pitanje đedu Jovu: „Prije su striko, bili ljudi krupniji, pa su mogli i podnijet, ako će majaliku popit na jedan bot.

Znam đe gađaš, ma si zbanda! A jesu bili krupniji, to će ti svak pofermat. Kakav mi je bio pokojni đed, ja mu nijesam ni pripletak, a tobož sam se i ja u moje djetinjstvo činio neke glavodržice. Kakvijeh ljudi samo ja znam. Iz oboga samoga plemena, da se drugoga ne trhaš, moga si popuniti cio vrhovni šenat: bješe Savo Garov, Niko Novakov, Marko Đuković, Niko Đura Ilina, pop Stanko Popović, to bješe sve jedna suvrst. Žali bože što takvi umiru.“

Četvrta noć

Prisutni na sjedniku vode razgovor o velikim troškovima na svadbama i za kupovinu darova. Đed Jovo kaže: „Što sam dužan to mi je sve od svadaba. Tu se ne zna ni ko ije ni ko pije, samo se zna ko plaća. Prevrnu čojku kuću i dovedu ga na zle grane! Vi svi stojte neoženjeni zbog toga.“

- Lijepo, striko, ko se potroši, pa ne dovede kakvog zamaka u kuću da se čojku od nje kuće ne mili. – „Ima toga ne bojse. Najprije s toga pukne čojku sramotna pogibija! Sjede, vala u nekih zmijoglavica

đavoli prekrščenijih noga – osim krsta; izbaučuju krijući – to jest što ćemo krit – no krađu žito iz kuće, pa ga prodaju za ništa, darivaju ga, pa o Đurđevudne kupuju po četiri vrancike багаš! A crni čovjek ništa ne zna, no ga vara ka dijete bijelom palicom, a njemu ikre prskoše rabotajući! Odavno se je reklo: ništa nije bolje no dobra žena. Ženom kuća i raskuća. Na ženu kuća stoji. A nijesu sve ni takve, ni da jaki bog, no ih ima bogomi stečenica, čer da njih! Svijetal im obraz takvijema. A onako što je fajde da čovjek radi. Vilama da umašaš u kuću, a jedno da izbačiva – za tu kuću nije preša pitat. Lakše je steći no čuvati.“

Peta noć

Popovi prekađuju u seča, a mještani izašli na gumno pred kućom, gusle i puške nemaju korotu. Ded Jovo počinje razgovor: „Koliko vas je ovdje čeljadi – zađede stari – svakome od vas znam kad je baba došla, a ja se evo očajak, no me bog ne drži ništa nako za grehotu, pa bik mogao i još nekoga prestopat. Ovi sadanji ne mogu po pedeset godina napunit, a da nemaju strapaca od rabote... Milo Đurov Vuksanović kad se ženio pokojni knjaz Danilo, preko Njeguša kad su se svatovi zaigrali, svakoga je preteka, koliko je brzo trčao, nigdje mu struka tijelo nije ticala. A Đuro Đurašić vazdan ori u polje, pa pred noć kad hoće da ih puštaje, uhvati na sred crmničkoga polja – tri put jednom za drugom preskoči volove u jaram, pa se pošlje prekrsti i pušti ih. Đuro Mihaljević rijeku tu u polje na najšire – prć! – za njega mostovi nijesu trebivali. Pokojni mi otac došao iz planine i istu večer umro. Ja sam pješčice odio – i ko bi reka... u Carigrad preko Arbanije. A sad se čeljad lijene i u drva poč, no kad mu manka tadar ide. Stari kaže da je danas teško naći ljudi da izađu na megdan neprijatelju.“ A prije si mogao u ovo selo naći za dvadeset megdnjeva. Kakav bješe Staniša Dragović, Đuko Mihaljević, pop Učičević a da kakvi su bili Đuro Ostojić i Marko Ukčević – hitrika ga na mač nemaše. Nema toga ko nosi dva oka u glavu kome on ne čaše izić na megdan. Pa za Sava Garova da vi pričam. Poslali naši megdan Tuđemilima da izađu na Sutorman. Skupi se tu Crmnica. Kad dođe Savo uhvati mač. Ja, reče neću s ovijem mojijem se sjeć, no ću ga s ovom krošljicom od mača

cuknut u čelo! Takvi su bili prvi ljudi. Mladi su reagovali što ded hvali samo stare, a mladi nijesu bili gori od tih starih u borbama protiv Turaka. „Da bogda, reče stari, bogo mi biste imali kome sticat.“

...

Iz citiranih karakterističnih odlomaka iz Jovovićeve proze moguće je upoznati patrijarhalni život ovog kraja, običaje, poglede, shvatanja. Na našem selu je u prošlosti bilo mnogo pametnih ljudi, seoskih pametara, koje je izgradio mukotrpan život, nedaće, neprestana borba za očuvanje slobode. U selima su organizovani skupovi, svečanosti, sjednice na kojima su se o krvavim bojevima i junačkim podvizima pojedinaca pjevale gusle i pričale potresne priče iz mukotrnog života. Nedavno je u Gluhom Dolu snimljen dokumentarni film „Crlnički sjednik“ koji je finansirao biznismen iz ovog sela M. Vukčević. Na sjedniku su se mogle čuti zanimljive priče iz prošlosti ovog kraja, običaji, shvatanja, životvorni crlnički humor. Tematika sjednika umnogome je podsjećala na Jovovićevu prozu (žive legende, sočan narodni jezik). Jovović je pišući svoja književna djela istakao da je priča najpogodniji oblik da se u svim pojedinostima slika narodni život, običaji i pogled na svijet, da se sačuva izvorni narodni jezik i razvije umjetnička književnost.

Literatura:

- Rodoslovi (monografija Crmnice) 2000, str. 142, 157, 161, 186.
- *Prosvjeta* 1897, str. 319–321.
- Pismo Luke Jovovića GŠN, 1904. god.
- M. Ratković, *Barska gimnazija hram znanja*, Bar 2002, str. 41–43.
- M. Ratković, *Barska hronika*, Titograd 1991, str. 52.
- Čedo Vuković, *Izvirijec*, Titograd 1973, str. 14.
- Vido Latković, *Stvaranje*, 1953.
- S. Lekić, *Škole u Crmnici 1832–1945*.
- Pismo F. Kovačevića L. Vujoviću, 1894.